

ŠTANJEL — PROGRAM ZA OBNOVO IN OŽIVITEV

NATAŠA ŠTUPAR-ŠUMI

Ljubljana, Zavod za spomeniško varstvo SRS

A. NASELJE ŠTANJEL

Zgodovinski podatki

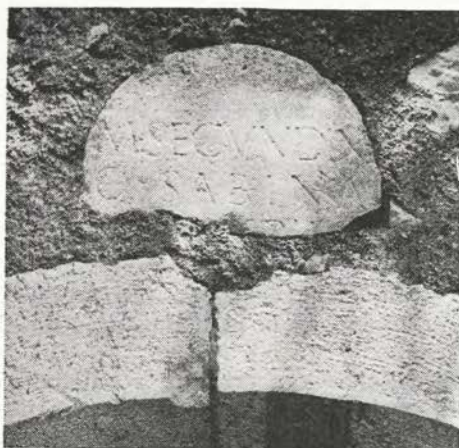
Zgodovinski podatki o naselju Štanjel na Krasu so hudo pomanjkljivi. Prav tako manjkajo zadostne arheološke preiskave, ki bi nam mogle pojasniti življenje naselja do visokega srednjega veka.

Vendar je gotovo, da je bilo na vrhu Štanjelskega griča že v hallstatski dobi gradišče, saj so na njegovem temenu ob koncu 19. stoletja odkopali nekropolo z grobovi ilirskega prebivalstva. Gotovo tudi rimska doba kraja ni obšla.

Odluke utrjenega naselja, terasasto razloženega po pobočju hriba, in bližina pomembne regionalne ceste popolnoma upravičujejo osnovo in oživitev Štanjela. Foto J. Gorjup

Les qualités de la localité fortifiée, disposée en terrasses sur le versant de la colline, et la proximité d'une route régionale importante justifient la restauration et la réanimation de Štanjel. — Photo J. Gorjup

Levo: rimski kamni so vzdani v več štanjelskih stavb. Desno: utrdba vrhu štanjelskega griča.
— Foto Nace Sumi

A gauche: des pierres romaines sont emmurés dans plusieurs bâtiments de Stanjel. A droite: la fortification au sommet de la colline de Stanjel. — Photo Nace Sumi

Visoki srednji vek je dokumentiran dokaj skromno: v 12. stoletju je bila, kakor vse kaže, obnovljena utrdba na vrhu griča, imenovana »turn«. Ta utrdba ima pravokoten tloris, njeno še ohranjeno zidovje pa je brez stilno podrobneje določljivih sestavin. Štanjel se prvič omenja v goriškem in vipavskem urbarju (1402—1499).

V srednjem veku je bila pozidana utrjena graščina na nižji terasi, njeni sledovi so še danes vidni. Zgodovina utrjenega Šanjela je povezana v tej dobi z oblastjo oglejskih patriarhov, ki so jo neposredno izvajali goriški škofje. Po letu 1500 je Štanjel prešel v last Habsburžanov ter prestal težke preizkušnje v beneški vojni; leta 1508 so ga za kratek čas zasedli Benečani. Veliko škode je pretrpel Štanjel za časa turških vpadov.

Dokončno podobo gradu so dali lastniki iz rodbine Cobenzl od druge polovice 16. stoletja pa do konca 17. stoletja. Od tedaj je grad izmenjal številne lastnike. Med zadnjo vojno sta grad in naselje močno trpela; med spopadom Kosovelove brigade z Nemci leta 1944 sta bila grad in naselje močno poškodovana in porušena.

Kakor o gradu, katerega srednjeveško jedro je vidno v najvišjem stolpu v jugozahodnem oglu grajskega kompleksa, govore predvsem stilsko določljivi in deloma datirani ostanki, tako tudi o nastanku in usodi cerkve pričajo sestavine njene podobe. Poznogotska stavba z oporniškimi oklepom na zunanjsčini prezbiterija je nastala po sredi 15. stoletja. Omenjeno je, da so jo po turškem napadu 1481 obnovili. Patrocinij (sv. Danijel) je značilen za Oglej in ni izključeno, da smemo domnevati prednico današnje stavbe na istem mestu. V 17. stoletju so notranjščino stavbe opremili Cobenzli. V začetku tega stoletja so pozidali tudi izredni cerkveni zvonik z visoko »limonasto« streho. V cerkvi je reliefna upodobitev gradu iz 17. stoletja.

Zgoraj: napisni plošči, vzdani v zunanjo cerkveno steno, pričata o prizadevanjih Cobenzlov za župno cerkev sv. Danijela (1603 oz. 1651). Spodaj: vhod v naselje skozi mestni obrambni stolp z odličnim portalom in pogled na cerkveni kompleks. — Foto Nace Sumi

En haut: deux plaques à inscription, emmurées dans le mur extérieur de l'église, témoignent des efforts des Cobenzl faits pour l'église paroissiale de St. Daniel (1603 resp. 1651). En bas: entrée dans la localité par la tour de défense urbaine avec un excellent portail et une vue sur le complexe de l'église. — Photo Nace Sumi

»Romanska hiša« pri vodnjaku, ena najstarejših v Stanjelu, z ohranjenimi kamnitimi žlebovi. — Foto Nace Sumi

«La maison romane» près de la fontaine, une des plus anciennes à Stanjel, avec les gouttières de pierre conservées. — Photo Nace Sumi.

O začetkih srednjeveškega naselja nimamo neposrednih podatkov. Nekatere sestavine kmečkih hiš omogočajo domnevo, da so nastale že v romanski dobi, kar pa seveda v kraških razmerah more pomeniti tudi še celo 14. stoletje. Zelo številne so gotske sestavine, ki dokazujejo, da je v tem času naselje že doseglo današnji obseg. Obzidje je v današnji podobi iz druge polovice 15. stoletja. Očitno je postalo kmalu ovira za naselje, saj so se nekatera poslopja naslonila že na njegovo zunanjo stran. Taki posegi so v nekaterih odsekih celo zabrisali črto obzidja... Utemeljena je domneva, da smemo začetek naselja iskati na terasi pod vrhno utrdbo. Vrsta hiš na tej terasi namreč kaže zelo pravilno kamnito zidavo, predgotske nadržnosti in strehe, pokrite s kamnitimi ploščami.

Analiza historično urbanistične zasnove naselja

Štanjel je utrjeno naselje, razloženo po pobočju hriba. Nad povprečje kraških vasi s podobno lego in obliko ga dviga tako velikost zasnove kakor s številnimi stolpi opremljeni obzidni pas ter predvsem pomembna vloga cerkvenega in grajskega kompleksa. Po strukturi naselbinskega tlorisa se vaško naselje jasno loči od grajskega in cerkvenega območja. Kmečko naselje se je razvilo pod vrhom griča, pod nekdanjim utrjenim stolpom, spodaj pri vstopu v naselje pa sta grad in cerkev. Oba kompleksa, cerkveni in grajski, sta vsak zase posebej obzidana, povezuje pa ju obsežnejši trg z vodnjakom in kar monumentalnim stopnišnim dostopom od južne in severne strani. Te tri enote, cerkev, grad in »trg«, so monumentalni, lahko rečemo, kar »mestni« del na-

Zgornji vaški trg z vodnjakom. Spodaj: Pogled v domnevno najstarejšo štanjelsko ulico in motiv iz nje. — Foto Nace Sumi

La place supérieure du village avec la fontaine. En bas: Vue sur la rue probablement la plus ancienne de Stanjel et un motif de celle-ci. — Photo Nace Sumi

Značilno zunanje stopnišče (foto Nace Sumi) in hiša z izpahnjeno kuhinjo« (fotografija iz leta 1930 je iz arhiva tržaške Soprintendenze) Escalier extérieur caractéristique (photo Nace Sumi) et maison à cuisine saillante (photo de 1930 des Archives de la Soprintendenza dei Monumenti de Trieste)

selja. Vaško naselje je zidano v terasah na pobočju hriba. Hiše so postavljene na terenske kaskade tako, da je glavna fasada na spodnji strani po pravilu nadstropna, hrbtna fasada na nasprotni strani pa etažna. Vrste hiš so komponirane v skoraj štirih koncentričnih pasovih. Ulični prostor, ki je ponekod zelo zožen, povsod pa nivojsko razgiban, se ob treh vodnjakih razširi v majhne trge. To so tri jedra vaške zasnove, pomembna po svoji funkciji, hkrati pa zbirališča prebivalcev. Najznačilnejši je zgornji trgec, na katerem stoji vodnjak, v katerega priteka dežnica po kamnitih žlebovih in zbiralnikih. Drugi tak trgec je oblikovan na terasi ob obzidju, tretji pa na zahodni strani naselja. Naslednja posebnost naselja so stopnišča, ki v presledkih stavbnih nizov vertikalno povezujejo terasne nivoje Štanjela.

Kmečke hiše, ki so spretno pozidane med terasami, imajo v pritličjih gospodarske prostore, zgoraj pa stanovanja. Povezava med etažami je speljana včasih interno, drugod pa po zunanjem stopnišču, ki bogatí ulične fasade. Pogosto se domačije dele v stanovanjske hiše in posebej prizidani gospodarski del. V Štanjelu se je ohranila skupina izpahnjenih kraških kuhinj, skoraj povsod pa jih je po sledovih mogoče dokazati. Pritlični prostori imajo redno arhitravne lesene stropne konstrukcije, ki dosledno slone na kamnitih konzolah, ne pa neposredno na zidovih. Ker se stene opirajo na zemljo ali na skale, je ta način nedvomno uporabljen zaradi vlage, ki prodira skozi zidovje; polaganje stropnikov na konzole preprečuje trohnenje. V kletnih zidovih opazimo zidne niše, ki so rabile za postavljanje doma narejenih oljenk.

Zanimivo je, da je večina kletnih oken zidana v obliki »strelnih lin«, kar je nasledek obdobja, ko je bila vsaka hiša še trdnjava ali ko je še veljala estetika trdnjavskega videza. Domala vse hiše pa imajo dragocene kamnoseške oblikovane portale in okenske okvire in — kar je v Štanjelu najbolj nenavadno — kamnite žlebove, po katerih so lovili vodo za oskrbovanje vodnjakov.

Zgoraj: ena izmed številnih gotskih okenskih odprtin in silastoločni gotski portal. V sredi: bogato profilirana konzola. Spodaj: gotski portal z ravno preklado in polkrožen gotski portal. — Foto Nace Sumi

En haut: une des nombreuses ouvertures de fenêtres gothiques et le portail gothique à arc en pointe. Au milieu: console richement profilée. En bas: portail gothique à linteau droit et portail gothique semi-circulaire. — Photo Nace Sumi

Gotska hiša pri drugem stolpastem vhodu v naselje. — Foto J. Svagelj

Maison gothique à la deuxième entrée dans la localité. — Photo J. Svagelj

Ugotovitev stanja

Stopnja ohranjenosti štanjelskih stavb je razvidna iz priložene karte. K stanju naselja samo še nekaj pripomb. Iz karte je mogoče razvideti, da je črta obzidja v nekaterih odsekih, kjer so ga predrli ali nanj naslonili stavbe, nejasna in negotova.

V povojnih letih je bil del hiš popolnoma opuščen. Zlasti nekatera porušena gospodarska poslopja uporabljajo danes za odpadne jame. Mnogo hiš je razkritih. Najnovejše zlo pa je preurejanje fasad z modernimi okni in postavljanje garaž na neprimernih krajih, včasih celo na uličnem prostoru. Te predelave in razpadanje stavb so zavzele tak obseg, da je v nevarnosti temeljno spomeniško pričevanje naselja.

Najslabše pa je v tem pogledu stanje gradu. Razvaline se danes omejujejo na del grajskega kompleksa, ohranjeni pa so skoraj izključno le vertikalni zidovi. Posamezni dragoceni stavbni členi, ki so zloženi na dvorišču, so v stalni nevarnosti, da jih uničijo. Dodati je treba, da se danes nihče ne briga za temeljne higienske razmere. Treba bi bilo tudi v fazi, ko še ni dogovora o prihodnosti naselja, vendarle uveljaviti minimalni red. Učinkoviti ukrepi pa morejo in morajo biti seveda le nasledek premišljene akcije za obnovo Štanjela.

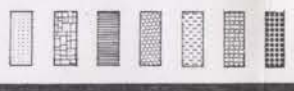
Valorizacija

Po povedanem zavzema Štanjel izjemno mesto med našimi kraškimi naselji. Je primer terasno zasnovanega naselja, ki ga utrjeni pas, zasnova grajskega in cerkvenega okoliša ter osrednjega tržnega prostora dvigajo nad raven drugih kraških vasi. V tem pogledu se more z njim meriti le Vipavski križ, ki pa je zaradi svoje lege na hrbtu griča drugače zasnovan. Vedutno neprekosljivi Štanjel pa je med kraškimi naselji izjemen tudi po stopnji razvaljenosti. Kvalitete kraja v bližini pomembne regionalne ceste njegovo oživitv v polni meri opravičujejo.

G TC
 M HV NB UC OV KS VSG VGD KZS PTT KA SLI SLI SLI SLI SGA GEM C D TRC TUC STI STI STI STI V S P G E C T MO

LEGENDA

PA

R R F F P
 rekreacni park-sprezky

Pogled z vrhnje utrdbe na del Stanjela in okolice. Lepo so vidne zgornje terase. Ob strani: sozvočje dveh dominant. — Foto Nace Sumi

Vue de la fortification supérieure sur une partie de Stanjel et des environs. On voit bien les terrasses supérieures. Sur le côté: accord de deux dominantes. — Photo Nace Sumi

Programske osnove za spomeniško in funkcionalno rekonstrukcijo in revitalizacijo

I. Za spomeniškovarstveni elaborat v ožjem pomenu besede, za obseg in nadsobnosti rekonstrukcije pogrešamo v temeljni dokumentaciji jasnejših podatkov. Premalo vemo na primer o Štanjelu pred visokim oziroma poznim srednjim vekom, da bi mogli starejše sledi smotrno upoštevati v programu rekonstrukcije. Prav tako še niso raziskane posameznosti iz mlajših razvojnih faz. Zato bo treba najprej zagotoviti arheološke preiskave, posebej na vrhnjem platoju z utrdbo, potem v cerkvenem in grajskem območju, nazadnje pa tudi v nekaterih odsekih obzidanega pasu.

Po današnji oceni nam trenutno stanje dokumentacije dovoljuje obnovo historične podobe naselja do okoli 80 %. Taka rekonstrukcija bi bila končni rezultat ožje spomeniškovarstvene naloge, ki ima namen zagotoviti spomeniško pričevalno podobo naselja. Pri tem računamo na rekonstrukcijo sklenjenih uličnih pogledov, trgov ter na celotno obnovo nekaterih objektov. Obnoviti je treba tudi obzidni pas v vsem poteku. Poseben problem so v tem okviru nekateri posegi iz časa med svetovnjima vojnama (Fabiani), ki so vnesli v sicer skromno, »anonimno« arhitekturo kraja vrsto naglašanih monumentalnih sestavin.

II. Izhodišče za funkcionalno preobrazbo Štanjela je teza, naj se kraj spremeni v pomemben turistični objekt z izrabo vseh posebnosti naselja in njegovih možnosti. Poudariti je treba, da se pri tem zavzemamo za ohranitev dela agrarnih funkcij naselja. Skladno z gornjo postavko predvideva načrt tele posege:

1. Grad je treba rekonstruirati in ga nameniti za turistični center s hotelom, restavracijo, barom in muzejsko zbirko.

2. Severozahodni del naselja, torej objekti nad grajskim kompleksom, deloma tudi hiše v vzhodnem delu naselja, se preuredé v turistična bivališča; vprašanje režije puščamo za zdaj odprto.

3. Hiše na vrhnji terasi in del osrednjih objektov se namenijo za specializirane obrate in trgovine, kjer so naprodaj posebnosti širšega zaledja od lokalnih obrtnih izdelkov do prehrabnenih artiklov. V tem delu je prostor za primerne etnografske zbirke ter za galerijsko dejavnost.

4. Osrednji del Štanjela v bližini cerkve je rezerviran za preskrbovalni center, za upravo in pošto. V tem delu kraja so tudi klubski prostori, kinodvorana in uslužnostne dejavnosti.

5. Vzhodni del Štanjela pa je prihranjen za domače prebivalstvo: ta del naselja je že danes intenzivneje naseljen, deloma tudi s kmečkim prebivalstvom. V tem predelu je treba predvideti obsežnejše adaptacije hiš, ki naj dvignejo stanovanjski standard.

6. Prometna ureditev predvideva dostop v naselje načelno tudi z avtomobilom; garaže in parkirni prostori so locirani ob severnem robu obzidja (danes so tam pretežno ruševine), parkirana mesta pa so seveda tudi ob vznožju naselja ter pod osrednjim štanjelskim trgom.

Zasnovana funkcionalna preobrazba bi zagotovila Štanjelu kontinuiteto življenja in smotrno preureditev osrednjih predelov v turistične namene, hkrati pa zagotovila lokalno oziroma regionalno značilne dejavnosti. Štanjel naj bi torej ne bil samo sezonsko letoviško naselje! S poprej nakazanimi funk-

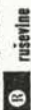
ŠTANJEL

ANALIZA OBJEKTOV
V SEDANJI IZRABI

merilo: 1 : 250

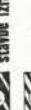
LEGENDA :

reševine

stavbe izrabljene za stanovanja

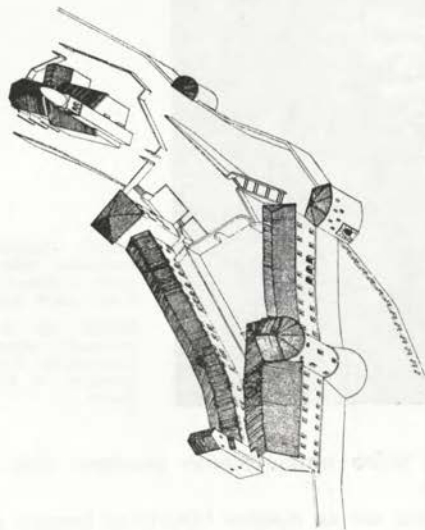
stavbe izrabljene za gosp. poslovanja

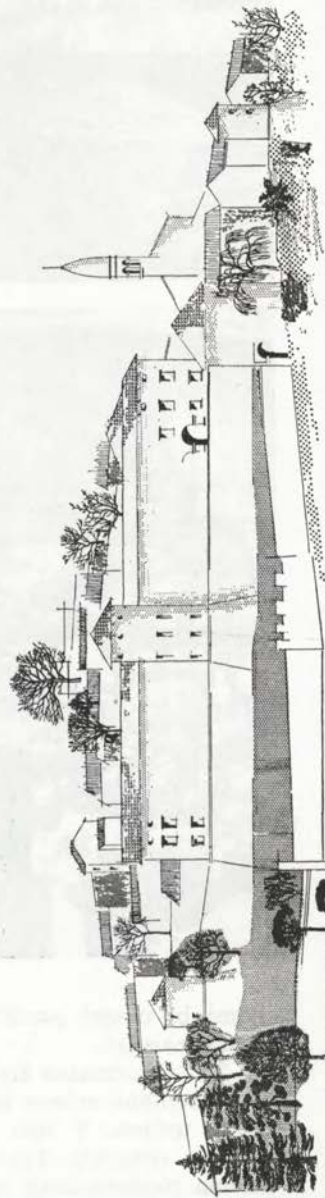
Aksometrična študija idealne rekonstrukcije grajskega in cerkvenega okoliša (ing. N. Sumi) in študija rekonstrukcije gradu z nasejsem (ing. J. Suhadoic in ing. N. Sumi)

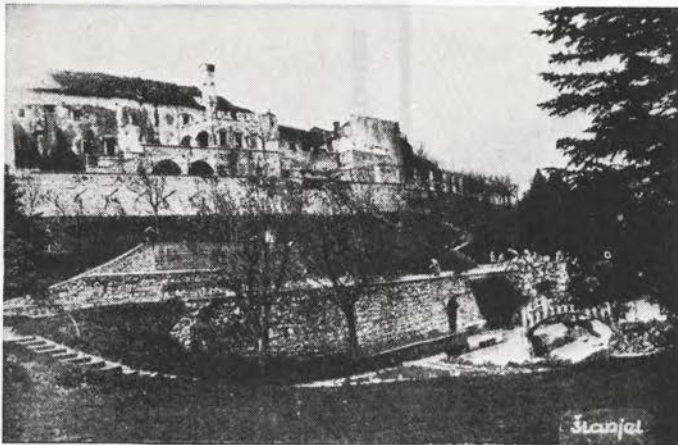
Etude axométrique de la reconstruction idéale du secteur du château et de l'église (ing. N. Sumi) et étude de la reconstruction du château avec la localité (ing. J. Suhadoic et ing. N. Sumi)

ŠTANJEL
axonometrična
1:250

ŠTANJEL

Obnovitvena prizadevanja med obema vojnama s forsiranimi posegi v anonimno mestno tkivo. — Razglednica

Efforts de restauration entre les deux guerres, avec interventions forcées dans le tissu urbain anonyme. — Carte postale

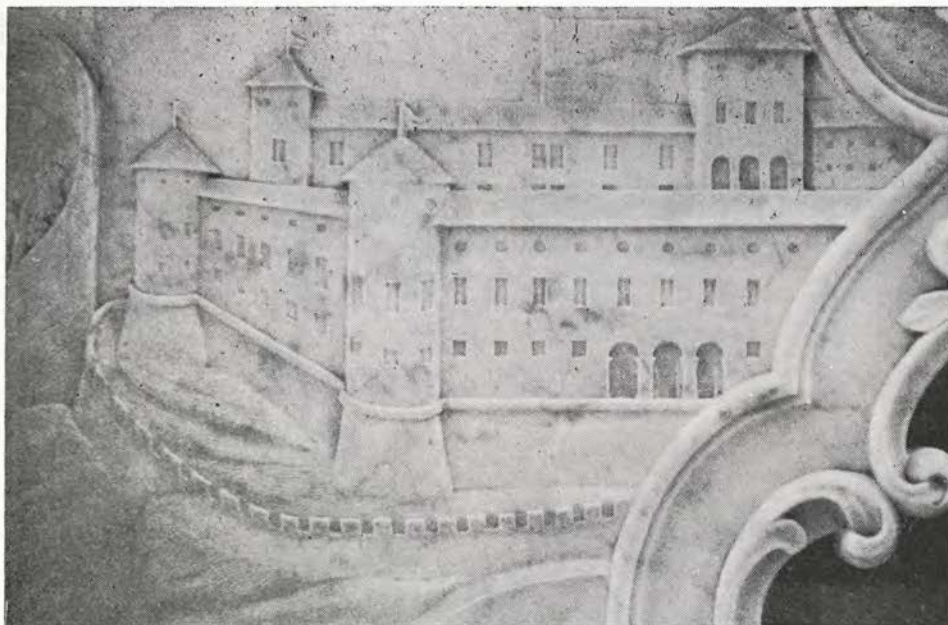

Detajl štanjelske »romanske« hiše pred obnovo notranje stene. — Foto Nace Sumi

Détail de la «maison romane» avant la restauration du mur intérieur. — Photo Nace Sumi

cijami bi mogel predstavljati živo jedro obnovitvenih posegov tudi za širše kraško zaledje.

7. Za normalno življenje Štanjela ter za njegov turistični pomen so izredno pomembne zelene površine ob obzidanem naselju. Del teh površin je parkovno urejen. V tem pasu se odvija tudi privlačna kulturna dejavnost — kiparski simpozij. Turistične naprave v rekreacijskem zelenem pasu je treba deloma modernizirati (bazen), deloma pa jah na novo zasnovati po vzorcih rekreacijskih območij te vrste.

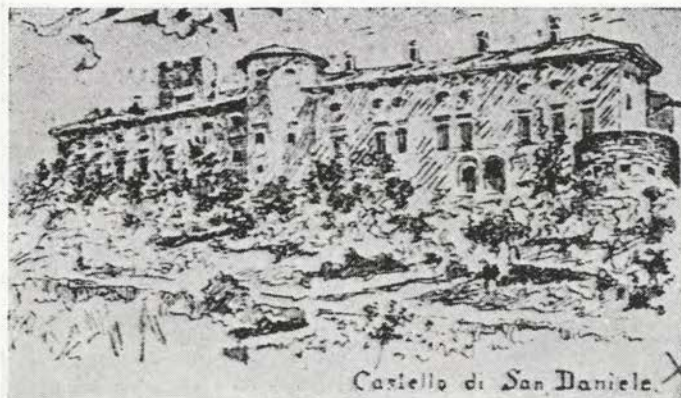
Grad Stanjel, kot ga kaže relief v ž. c. sv. Danijela. — Foto Nace Sumi
Le château de Stanjel, comme le montre le relief dans l'église par. de St. Daniel. — Photo Nace Sumi

B. GRAD ŠTANJEL

Iz zgodovine

Vidni ostanek starega štanjelskega gradu je srednjeveški stolp, ki je bil kasneje vključen v razširjeno grajsko zasnovo in je zaradi višine še danes dobro spoznaven v severovzhodnem vogalu gradu. Obseg nekdanjega gotskega gradu danes še ni znan; domnevati moremo, da je bil pozidan na dvignjeni terasi v severovzhodnem delu današnjega grajskega kompleksa.

Ta srednjeveški grad so v 16. stoletju začeli prezidavati in širiti Cobenzli. Da je Johan Cobenzl začel prezidavati v letu 1583, nam priča ohranjena napisna plošča. Nadaljnja faza zidave je dokumentirana v letu 1661; tedaj so poprej pozidani trakt ob obzidju podaljšali v zahodni smeri, v stikališču obeh kril je stal polkrožni obrambni stolp iz prvotnega obzidja. Na jugozahodni strani se je trakt naslonil ob stolp, skozi katerega je speljan glavni dostop v utrjeno naselje. Grajski kompleks so leta 1696 zaprli proti osrednjemu štanjelskemu trgu z visokim obzidjem ter vanj namestili monumentalen portal. Nekaj let kasneje so naslonili ob gornjo teraso na severni strani grajskega kompleksa — v podaljšku najstarejšega stolpa — nov grajski trakt, s čimer je dobil grad zaokroženo podobo rezidence. Posebna mikavnost je bila oprema dvorišča ob robu gornje terase: tu so uredili nimfej, padec terena pa premostili z dokaj monumentalnim stopniščem. Za vhodom na spodnjem delu dvorišča so postavili 1694 velik kamnit vodnjak.

Grad Stanjel, preden je bil razrušen. Zgoraj Caprinova risba iz knjige *Istria Nobilissima*, spodaj fotografija iz ok. 1930 (iz arhiva tržaške Soprintendenze)

Le château de Stanjel avant la démolition. En haut: dessin de Giulio Caprin du son livre *«Istria Nobilissima»*. En bas: photo des environs de 1930 (des Archives de la Soprintendenza dei Monumenti de Trieste)

V letu 1810 je grad prešel v last grofa Coroninija, potem pa v roke Krištofa de Zahonyja; kasneje so omenjeni še številni drugi lastniki: grof Ritter, vitez Jožef Fabiani, grof Melzi, baron Sessel, tržaško društvo pod vodstvom kapitana Parsija in nazadnje Kamil pl. Marzetini.

Znano je, da je bila 1848 v Štanjelu vstaja tlačanov, ko je na gradu gospodaril grof Ritter, iz tega časa se je ohranila med drugim uporniška pesem.

Opis grajskega kompleksa

Po dosegljivi dokumentaciji je mogoče grajsko zasnovo zelo dobro rekonstruirati; v grobem so znane prostorske členitve, natančno pa so sporočene zunanjsčine celotnega gradu. Kakor je bilo že rečeno, je sedemnajsto stoletje dalo grajskim masam značilno podobo palače. Tak značaj je dobil med drugim tudi okrogli stolp v zalomu obeh spodnjih obzidnih traktov. Samo v kleti so

Prostorsko jedro grajskega kompleksa: dvorišče z nimfejem pred poružitvijo. — Fotografija iz ok. 1930 iz arhiva tržaške Soprintendenze dei Monumenti

Noyau spatial du complexe du château: la cour avec le nymphée, avant la démolition. — Photo des environs de 1930 des Archives de la Soprintendenza dei Monumenti de Trieste

Sedanji pogled na dvorišče z nimfejem.
— Foto J. Gorjup

Vue actuelle sur la cour avec le nymphée. — Photo J. Gorjup

ostale obrambne strelne line, v pritličju in nadstropju pa se je uveljavil značaj stanovanjske rezidence z velikimi pravokotnimi okni v kamnitih okvirih ter ovalnimi in ležeče pravokotnimi odprtini v mezzaninu. Spodnji obzidni trakt je imel na dvoriščni strani hodnik na kamnitih konzolah, kakršne poznamo tudi pri drugih ambicioznejših arhitekturah tega stoletja na Krasu. Za podobo zunanjsčine so bili velikega pomena rezljani špirovci, prav tako na Krasu razširjene oblike, ter poslikane planete nadstreškov. Podobna dragocnost spodnjega trakta so triforne pritlične odprtine na obeh straneh. Ta trakt je tudi po velikih simetrično zasnovanih prostorih izrazito reprezentančen; večji prostori so bili tudi v sosednjem traktu. V teh dveh traktih so bili

Dvoriščna fasada z značilnim »belvederom« pred poručitvijo (foto F. Mesesnel) in sedanji pogled v osrčje grajskih ruševin (foto J. Gorjup)

Façade côté cour avec son «belvedere» caractéristique avant la démolition (photo F. Mesesnel) et vue actuelle du centre des ruines du château (photo J. Gorjup)

prostori po sredi povezani z vrati po vsej dolžini. Drugačen pa je bil severni trakt ob terasi. Po dve sobi sta se vezali na vsakokratno notranje stopnišče, krilo je bilo torej razčlenjeno na samostojne stanovanjske enote.

Prostorsko jedro kompleksa je bilo v spodnjem dvorišču z vodnjakom in nimfejem, ki sta izraziti baročni dopolnili grajske celote.

Za poglede od daleč je nad gradom kraljeval srednjeveški stolp, medtem ko so mlajši obrambni stolp presegali mase traktov komaj za mezzanin. Poleg vhodnega stolpa je ohranil trdnjavske line samo srednjeveški stolp.

Zanimivo je, da nimamo nobenega sporočila o kaki kapeli v sestavu grajske celote. Domnevati smemo, da je temu namenu že do poznega 15. stoletja rabila bližnja cerkev, ki so jo graščaki, denimo v 17. stoletju, urejali z lastnimi sredstvi. Pod gradom je deloma ohranjen sorazmerno obsežen park, prav tako je park na zahodni strani Štanjela.

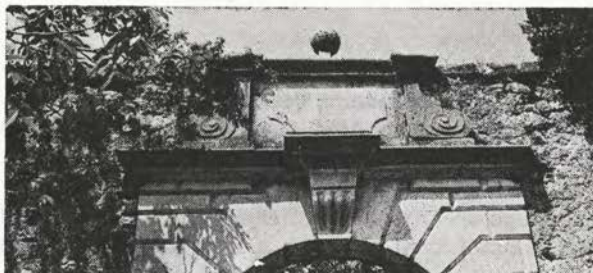
Stanje

Grad je danes skoraj v celoti razvalina; še najbolj sta ohranjena stolpa ob severnem traktu, najbolj je podrt vzhodni obzidni trakt, druga dva pa sta ohranila vsaj večji del zidovja. V zidovjih, deloma pa na tleh, je še glavnina kamnoseških sestavin grajske arhitekture.

Valorizacija

Opisane lastnosti, zlasti pa velikost zasnove, dvigajo štanjelski grad na prvo mesto v fevdalni palačni arhitekturi 17. stoletja na Krasu. Grajske mase so prilagojene terasam in s tem odlično sodelujejo v oblikovanju celotnega naselja kot monumentalna verzija v vasi skromneje uveljavljenega zazidalnega sistema. Grad je družno s cerkvijo in osrednjim vaškim trgom, ki povezuje oba kompleksa, odločilna sestavina gosposkega ali »mestnega« dela Štanjela.

Vhodni grajski portal. V sredini: stolp na zgornji terasi s pogledom na grajsko dvorišče. — Foto Nace Sumi

Portail d'entrée du château. Au centre: tour sur la terrasse supérieure avec vue sur la cour du château. — Photo Nace Sumi

Na levi: porušeni grajski objekti na zgornji terasi; na desni: del porušene fasade palačija s triforo. — Foto J. Gorjup

A gauche: bâtiments du château démolis sur la terrasse supérieure; à droite: une partie de la façade démolie du palatium avec une fenêtre tripartite. — Photo J. Gorjup

Program

Ožji spomeniškovarstveni program predvideva, na kratko povedano, rekonstrukcijo celotne zasnove v masi, v temeljnih prostorskih členitvah in verni obnovi vseh zunanjščin. Dokumentacija za tak poseg je zadostna.

Funkcionalni program pa predvideva, da grajski kompleks prevzame vlogo srednjega turističnega centra za Štanjel (in širše zaledje) z gostinskimi in hotelskimi prostori, z nočnim barom ter muzejskimi zbirkami.

Muzejska zbirka je smotrno programirana v najstarejšem ohranjenem jedru gradu, v srednjeveškem stolpu, ki zaključuje grajsko gmoto na najvišji točki. Obnovijo se polžaste stopnice v stolpu, popravijo se zidovi, stolp sosednjim prostorom dolgega trakta je namenjen za zgodovinsko ponazoritev gradu in kraja. Druge muzejske zbirke so locirane v naselju, kakor je razvidno iz ustreznega načrta za Štanjel.

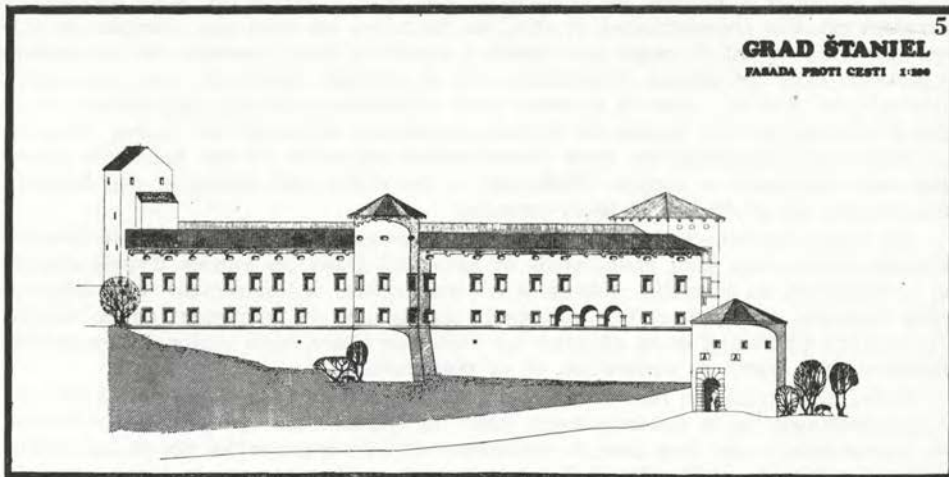
Oba trakta ob obzidju ter severni trakt so predvideni za gostinsko-hotelski obrat. Iz načrtov je videti, da je mogoče v kleti obzidnih traktov urediti pivnico z 72 sedeži, shrambe in toaletne prostore. V pritličju obzidnih traktov (s stolpom v zalomu vred) je zasnovana najprej restavracija klasičnega tipa s 122 sedeži, restavracija za hitro postrežbo z 32 sedeži, snack bar s 16 sedeži in stojišči ter hall z 8 sedeži — poleg vseh potrebnih sprejemnih in povezovalnih prostorov (uprava naj ima svoje prostore na skrajnem severovzhodnem oglu grajskega kompleksa). Dalje je treba računati, da je ob lepem vremenu mogoče na grajskem dvorišču postreči do 200 gostom. V nadstropju obzidnih traktov in v mezzaninu so programirane hotelske sobe. Podoben program je predviden za severni trakt, kjer se uredi »atrijski« apartementi z lastnimi stopnišči. V vseh treh traktih je v načrtu 75 ležišč z dodatnimi 13 ležišči — torej skupaj 88 postelj.

V stolpu, ki sklepa severni trakt proti vaškemu osrednjemu trgu ter stoji zunaj dvoriščnega zidu, je v načrtu nočni bar. Dostopen je po posebnem zunanjem stopnišču in namenjen tudi gostom, ki ne stanujejo v hotelu.

Predvideni program ohranja značilnosti prvotne prostorske razčlenitve, tako s sistemom dvoran v spodnjem obzidnem traktu kakor posebej v severnem traktu s samostojnimi enotami. V celoti pa je seveda ohranjena sporočena podoba vseh fasad.

Promet z motornimi vozili je v načelu izločen iz grajskega kompleksa. Dovoz gostov se ustavi na trgu pred dvoriščnim zidom. Dovoz na dvorišče naj bo dovoljen samo za oskrbo. Trg pred dvoriščem je seveda premajhen, da bi mogel sprejeti vsa vozila gostov gosinsko-hotelskega središča. Center ima zato posebne parkirne prostore in garaže, ki so predvidene na severnem delu naselja in pod gradom.

Poseben problem, ki ga načrt samo nakazuje, je ureditev parkovnega okolja s primernimi rekreacijskimi napravami.

Sedanji pogled na del cestne fasade štanjelskega gradu in projekt za njeno rekonstrukcijo. — Foto J. Gorjup, projekt ing. N. Sumi

Vue actuelle d'une part de la façade du château donnant sur la route (photo J. Gorjup) et projet pour sa reconstruction. — Projet de l'ing. N. Sumi

NATAŠA ŠTUPAR-ŠUMI: LE PROGRAMME POUR LA RÉNOVATION
ET LA RÉANIMATION DE ŠTANJEL

La localité de Štanjel

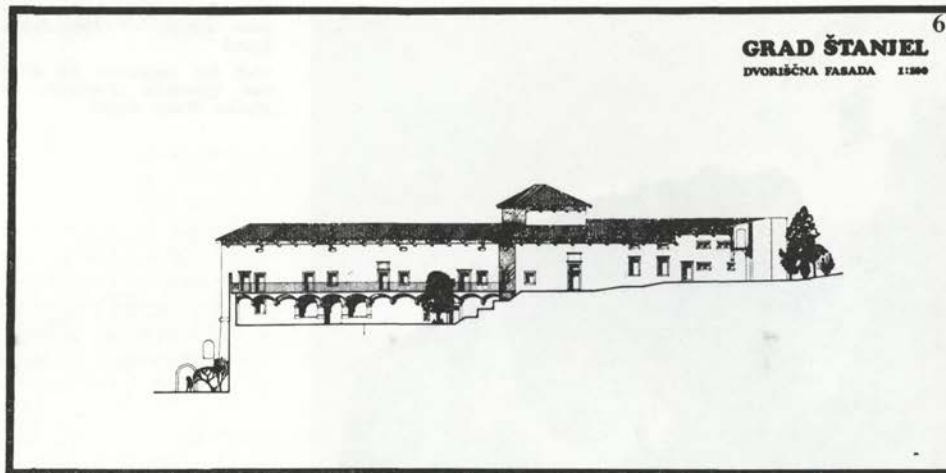
Le tableau historique de Štanjel sur le Karst est encore fort incomplet. Il est certain qu'au sommet de la colline de Štanjel il y avait un habitat hallstattien, car on y a trouvé une nécropole des habitants illyriens. Au 12e siècle, la fortification, dont les murs sont encore conservés dans leur noyau, fut rénovée. Nous trouvons les premières mentions de Štanjel dans les cadastres du 15e siècle. A peu près à cette période, lors du règne des patriarches d'Aquilée ou de leurs suppléants, les évêques de Gorica, un château fort fut construit sur la terrasse inférieure. Après l'an 1500, les habsbourgeois commencèrent à régner en ces lieux. Mais le château et la localité furent touchés par les combats avec les Vénitiens et par les incursions turques. — Au cours de la dernière guerre, en 1944, le château et la localité furent fortement démolis.

La localité elle-même commença à se développer au pied de la fortification supérieure. Certaines maisons ont probablement été construites déjà dans la période romane, ce qui peut signifier en ces lieux encore tout le 14e siècle. De nombreux éléments gothiques prouvent que la localité a atteint son étendue actuelle au temps du gothique. L'enceinte est de la seconde moitié du 15e siècle. L'église de St. Daniel a été construite après la moitié du 15e siècle. Après une attaque turque, elle fut rénovée en 1481. Le clocher avec son toit élevé en forme de citron est du 17e siècle. Dans l'église il y a un relief du 17e siècle avec l'image du château!

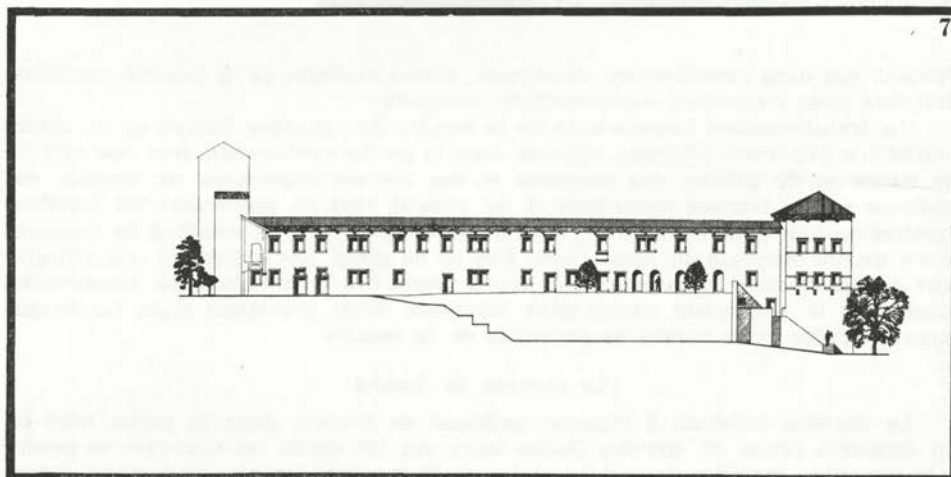
En comparaison avec d'autres localités karstiques, Štanjel se distingue par la grandeur de la conception et l'enchaînement dans l'enceinte, par la disposition en terrasse sur le versant et surtout par l'importance de l'environnement du château et de l'église. En raison de la construction environnante particulière et de la place de liaison avec la fontaine et l'escalier monumental, le château et l'église représentent la partie «urbaine» de la localité. La localité rurale est bâtie sur quatre terrasses presque concentriques. A côté des fontaines les rues sont élargies en places. Les maisons ont de règle une entrée à partir de deux terrasses: de la terrasse supérieure dans les locaux d'habitation, de la terrasse inférieure dans les locaux économiques. Souvent elles se divisent aussi horizontalement en appartement et en partie économique. Un groupe de cuisines karstiques saillantes est encore conservé. La pierre est caractéristique pour l'architecture paysanne de ces lieux. De pierre sont non seulement — comme d'habitude — les cadres des portes et des fenêtres, mais encore les gouttières et leurs consoles.

La carte ci-jointe montre le degré de conservation des bâtiments de Štanjel. Nombre d'entre eux sont abandonnés et sans toit. Dans les années d'après-guerre, on a commencé en bien des endroits à les moderniser, ordinairement inconvenablement (fenêtres, garages), ce qui menace le témoignage de monument de la localité. Les qualités de Štanjel et sa situation au voisinage d'une route régionale importante justifient sans doute sa rénovation et sa réanimation.

Notre programme de rénovation et de réanimation de Štanjel prévoit avant tout le complètement de la documentation pour un exposé plus restreint de protection des monuments, avant tout pour la préhistoire et les particularités des phases d'évolution plus récentes. Il faudra rechercher surtout le sommet avec la fortification, le secteur de l'église et du château et quelques parties encore indistinctes de l'enceinte. Nous prévoyons qu'il sera possible de rénover le tableau historique de la localité jusqu'à 80 %. Nous comptons sur la reconstruction entière des vues continues des rues, des places et de quelques monuments. Un problème particulier est représenté par quelques interventions de la période entre les deux guerres mondiales (arch.

Projekta za rekonstrukcijo grajske dvoriščne fasade in fasade zgornjega grajskega trakta. — Projekt. ing. N. Sumi
 Projets pour la reconstruction de la façade du château donnant sur la cour et de la façade de l'aile supérieure du château. — Projets de l'ing. N. Sumi

Palacij in portal v vhodnem stolpu. — Foto Nace Sumi

Vue du palatium et d'un des portails d'entrée. — Photo Nace Sumi

Fabiani) qui dans l'architecture «anonyme», certes modeste, de la localité ont introduit une série d'éléments monumentaux soulignés.

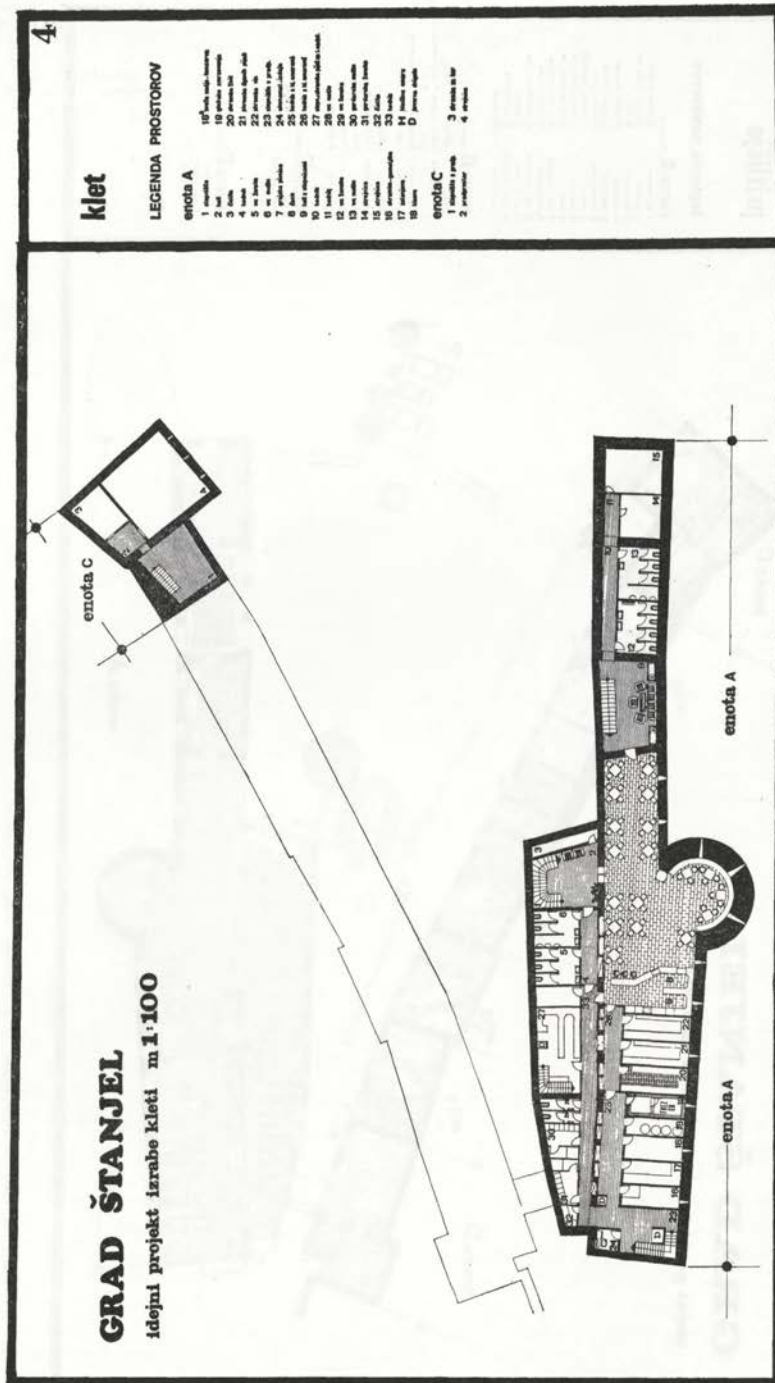
La transformation fonctionnelle de la localité doit changer Štanjel en un centre touristique important (château, maisons dans la partie nord-ouest), avec une activité de musée et de galerie, des magasins et des ateliers appropriés, un cinéma, etc. (maisons sur la terrasse supérieure et au milieu), tout en conservant les fonctions agraires du lieu et la vie normale des habitants, mais avec un standing de logement accru (partie orientale du lieu). Ainsi, Štanjel ne serait pas seulement une villégiature de saison, mais il deviendrait le noyau vivant des interventions de conservation aussi dans le plus vaste arrière-pays karstique. Nous prévoyons aussi l'aménagement d'espaces verts auprès de l'enceinte de la localité.

Le château de Štanjel

Le château construit à l'époque gothique se dressait dans la partie nord-est du complexe actuel du château (haute tour). Au 16e siècle, les Cobenzel se mirent à le remanier, mais les extensions et les aménagements les plus importants furent faits au 17e siècle, où il se transforma en un vaste palais représentatif. La grandeur de la conception élève le château de Štanjel dans l'architecture de palais féodal de premier ordre du 17e siècle sur le Karst. Les masses du château sont adaptées aux terrasses et participent excellemment à la formation de toute la localité, en tant que version originale du système de construction d'une affirmation plus modeste.

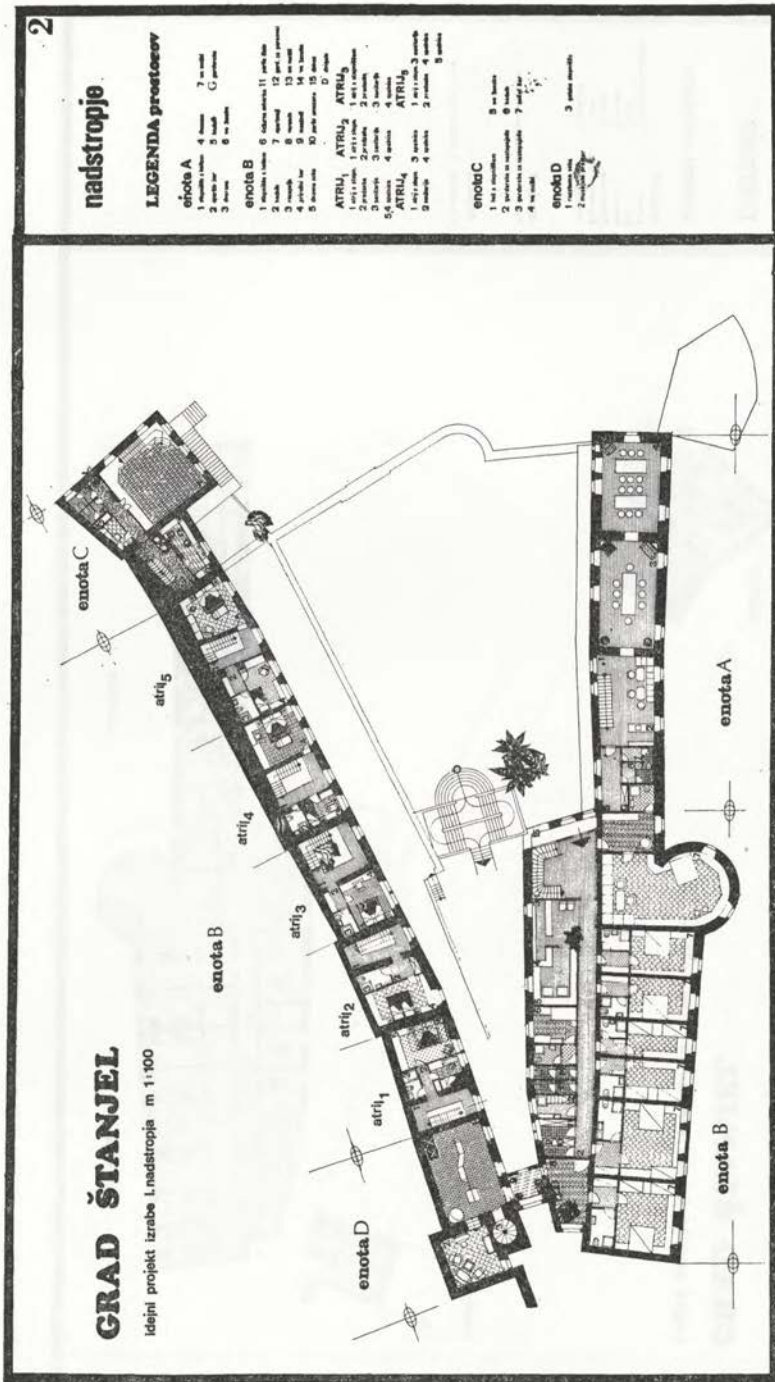
Le programme de protection des monuments plus restreint prévoit la reconstruction de la conception entière dans les dispositions spatiales de base et la rénovation fidèle de toutes les parties extérieures. La documentation est suffisante. D'autre part, le programme fonctionnel confère au château le rôle de centre touristique avec des locaux hôteliers et des collections de musée. La circulation est exclue du complexe du château. Un parking sera aménagé.

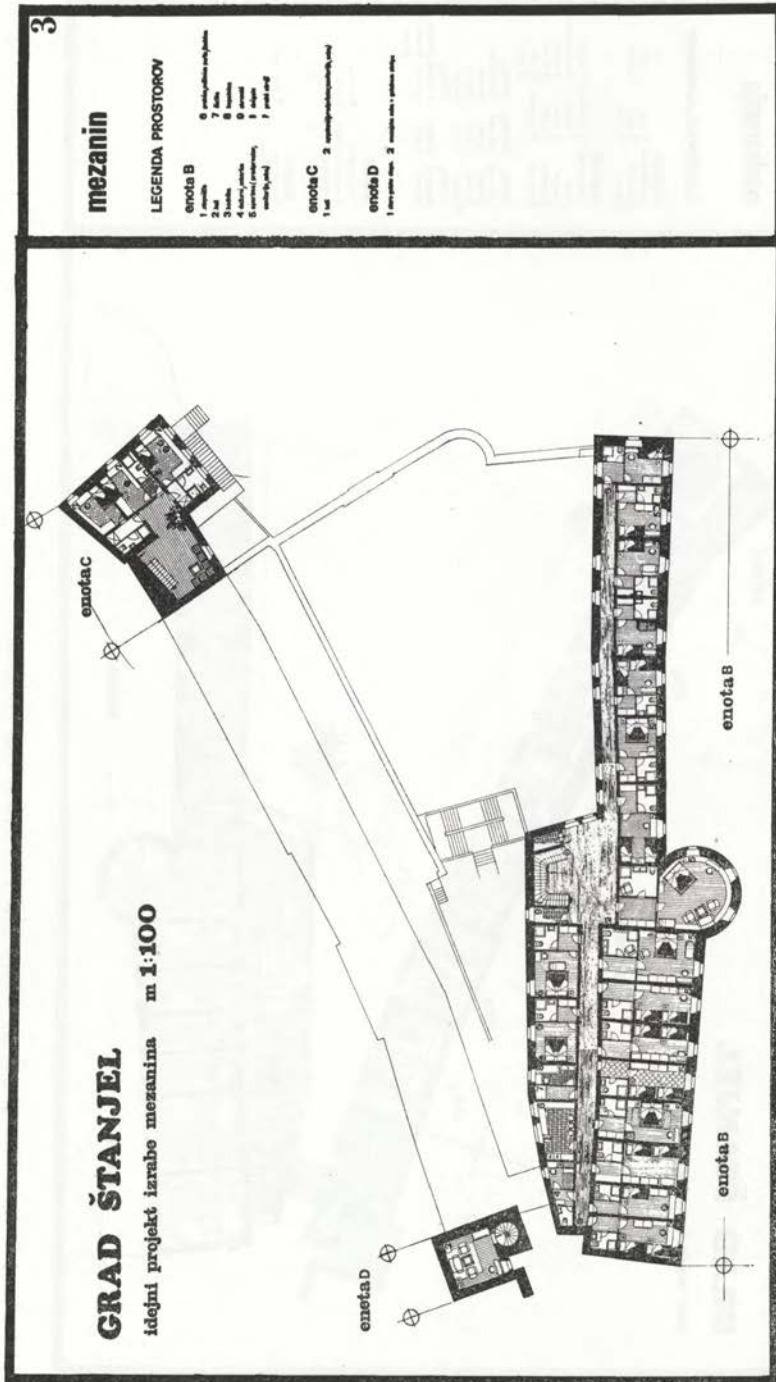

Idejni projekt za izrabo grajske kleti. — Projekt. ing. N. Sumi
Plan-projet pour l'exploitation de la cave du château. — Projet de l'ing. N. Sumi

Idejni projekt za izrabo grajskega nadstropja. — Projekt. ing. N. Sumi
 Plan-projet pour l'exploitation de l'étage du château. — Projet de l'ing. N. Sumi

Idejni projekt za izrabo mezanina. — Projekt. ing. N. Šumi
Plan-projet pour l'exploitation de l'entresol. — Projet de l'ing. N. Šumi